

Samlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 136 2015

I distribution:
Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg

Göteborg: Lisbeth Larsson

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius

München: Annegret Heitmann

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Tartu: Daniel Sävborg

Uppsala: Torsten Petterson, Johan Svedjedal

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Jon Viklund (uppsatser) och Andreas Hedberg (recensioner)

Biträdande redaktör: Ljubica Miočević

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Svenska Akademien och Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2016 och för recensioner 1 september 2016. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–35–3

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2016

Grundbok i litteraturvetenskap. Historia, praktik, teori. Red. Carin Franzén. Studentlitteratur. Lund 2015.

Var och en av oss som undervisat nybörjarstudenter i litteraturvetenskap har nog någon gång drömt om att kunna använda en lärobok som inte torrt förtecknar litteraturvetenskapliga begrepp, metoder och teorier, utan sätter in dessa i ett sammanhang som gör studenterna intresserade och engagerade. Lärare och forskare i litteraturvetenskap vid Linköpings universitet har nu gjort slag i saken och föresatt sig att skriva en introduktion till det litteraturvetenskapliga studiet som kan visa vilka frågor och problem olika teorier och metoder kan användas till för att besvara.

Carin Franzén, som varit redaktör för boken och skrivit förordet, påpekar att *Grundbok i litteraturvetenskap* framför allt ska ses som ett komplement till andra läromedel som finns att tillgå, till exempel Staffan Bergstens och Lars Elleströms *Litteraturhistoriens grundbegrepp* och Staffan Bergstens *Litteraturvetenskap. En inledning*. Syftet med boken, menar hon, är just att försöka undvika en ackumulerande uppräknings av teorier och metoder, och i stället introducera teorierna utifrån ett antal grundläggande teman. Varje kapitel i boken följer därför i huvudsak den grundläggande disposition som underrubriken antyder. Först presenteras problemområdet historiskt, därefter demonstreras vilka praktiska konsekvenser olika teoretiska perspektiv kan ha för textanalysen och till sist finns en kortare genomgång av de olika teorier som berör temat och problemområdet.

Ambitionen bakom projektet är god, och jag har i stort sett läst alla kapitel med behållning. Det som framför allt tilltalar mig är att inriktningen på problemområden i bästa fall blir en berättelse om de frågor en litteraturvetare brottas med. De flesta kapitel i boken tar avstamp i antiken där temat eller problemområdet uppstår och följer sedan dess utveckling fram till våra dagar. Förhoppningsvis leder det till att studenten inte bara får en överskådlig bild av temats historiska utveckling, utan även en känsla för hur angeläget det är och vad olika teorier kan betyda för att undersöka och belysa temat.

I första kapitlet behandlar Emma Eldelin författaren som tema och börjar därför i antikens syn på författaren, undersöker hur denna förändras under medeltid och renässans för att sedan sluta i den moderna tidens komplexa författarroll. Eldelin be-

härskar ämnet väl och lyckas i stort med att hålla framställningen levande. Ibland gör den berättande framställningen att enskilda begrepp och termer inte förklaras, men det kan avhjälpas genom att gå till någon annan lärobok eller till Internet. Av naturliga skäl är det även flera aspekter som genomgången av författarrollen tangerar men som Eldelin inte kan gå in på, eftersom de tillhör någon annan skribents tema. Till exempel saker som rör historisk kontext och reception. Det löser hon genom referenser till bokens andra avsnitt. Detta slags korsreferenser är också något man naturligt nog finner i bokens alla kapitel.

De praktiska analys-exemplen är det bästa i kapitlet. Här prövar Eldelin de konsekvenser en biografisk-psykologisk, en psykoanalytisk, en feministisk liksom en mera textcenterad tolkning får för Emily Dickinsons dikt om hustrun. Ett annat exempel är Bellmans rolldikter. Hur kan man läsa dem med avseende på författarens roll? De läsningar som Eldelin gör kan naturligtvis diskuteras, men det är inte det väsentliga. Det är i stället att konkret visa vilka perspektiv som olika teorier ger på läsningen av texter. Förhoppningsvis kan det leda till att studenterna går vidare i sina teoretiska studier, samtidigt som de får insikt i hur viktigt det är att välja en användbar teori och metod.

Efter de praktiska analys-exemplen följer så en översikt, där Eldelin presenterar de viktigaste teorierna som berör författarrollen. Eldelins framställning är saklig men ändå spännande att läsa. Ibland är det självfallet oundvikligt att något av komplexiteten i de olika teorierna går förlorad. Kan man ge studenterna en känsla för och ett intresse av problematiken, är det kanske ett offer värt att göra.

Även Bengt-Göran Martinssons kapitel om läsaren är spännande att läsa. Han inleder med konkreta exempel på vad inriktningen på läsaren kan medföra för litteraturtolkningen och litteraturanalysen. Ibland blir framställningen dock alltför kortfattad. Till exempel när han angående nykritiken skriver: "Det nykritiska perspektivet är emellertid problematiskt på flera sätt. Senare teoretiska rörelser, som till exempel postmodernismen, har undergrävt de kunskapsteoretiska fundamenten för detta synsätt i väsentliga avseenden." Det stämmer säkert, men som nybörjarstudent är man troligen nyfiken på att få veta hur och på vilket sätt detta har skett.

Martinsson ger sedan en kunnig och klagörande genomgång av receptionsteoretiker från I.A. Richards över Wolfgang Iser, David Bleich och Gun-

nar Hansson till de teoretiker inom *reader-response criticism* som främst haft betydelse på det litteraturredaktiska fältet, såsom Louise M. Rosenblatt och Kathleen McCormick. Jag saknar dock utförligare praktiska analys exempel i Martinssons framställning, något som fungerade väldigt bra i Elde-lins kapitel. Han ger i stort sett bara korta illustrationer till hur de receptionsteoretiska perspektiven kan användas.

Att hänsyn till mediets materialitet kastar ett nytt ljus över litteraturens historia, hävdar Jesper Olsson i nästa kapitel som har medier som tema. Inspirerad av bland annat den tyske medie- och litteraturforskaren Friedrich Kittler går Olsson initierat igenom hur materialiteten inverkat på det vi idag kallar litteratur, från den muntliga litteraturen till uppkomsten av skriften och bokmediet. Inte minst uppehåller han sig vid hur Gutenbergs uppfinning av tryckerikonsten spelat en viktig roll för massproduktionen av litteratur, vilket i sin tur haft betydelse för formandet av den moderna människans identitet.

Som praktiskt analys exempel på vad mediets materialitet kan innebära för litteraturanalysen gör han först en läsning av Anna Hallbergs dikt ”plastpåsar vid lekparken”. Här visar han konkret hur en modern poet utforskar diktens visuella sida och, som Olsson skriver, lyfter fram ”rummet som ett medium för litteratur”. Därefter analyserar han Johannes Heldéns och Håkan Jonsons digitala dikt *Evolution* som exempel på hur ett experimentellt verk använder sig av det digitala mediet. Kapitlet är en användbar genomgång av ett nytt forskningsfält inom litteraturvetenskapen, även om de teoretiker som Olsson menar haft betydelse för fältet inte är nya. Förutom Kittler presenterar han även Walter Benjamin, Raymond Williams, Walter Ong och Marshall McLuhan.

Det är naturligtvis inte meningsfullt att peka ut något avsnitt som bättre eller sämre än de övriga – boken måste ses som en helhet – men ändå kan jag inte låta bli att ge en särskild eloge till Anna Cullhed för kapitlet om språk, som även är bokens längsta. Hennes framställning är skarp och klar utan att väja för komplexiteten i den historiska utvecklingen. Utifrån Aristoteles *Poetik* går hon till exempel igenom den genre- och stilhierarki som upprättas efter denne, exempelvis vad som räknas till hög och låg stil, och hur dessa kriterier omvandlas och skiftar innebörd i historien. Det är ett bra

exempel på Cullheds ambition att låta framställningen av den historiska genomgången bli fruktbar även i vår egen samtid. Jag inbillar mig att den intresserade studenten lockas att själv gå till Aristoteles text för att se vad som verkligen står där.

Det praktiska analys exemplet består av en analys av en dikt av Tomas Tranströmer, där Cullhed pedagogiskt visar hur både metaforer, rytm och meter samverkar till den mångbottnade förståelsen av dikten. Hon går även genom grunderna för analysen av prosaberättelser. Det är förvisso också inspirerande, även om jag tycker att hon i alltför hög grad lutar sig mot Gérard Genettes narratologi. Att dessutom utse honom till ”narratologins grundare” är förhastat och bortser från de ryska formalisternas betydelse.

Det avslutande avsnittet där Cullhed redogör för olika teorier där språket spelar en central roll – och för vilka teorier gör det inte det? – blir tyvärr ganska summariskt och närmar sig återigen den traditionella lärobokens staplande av fakta och mekaniska genomgångar. Här finns också en del tveksamheter. Till exempel redogör Cullhed för den marxistiska litteraturteorin som en spegelteori, utan att nämna den långa traditionen inom den marxistiska litteraturteorin själv som problematiserat spegelmetaforen. Det förenklar mer än det lockar till tankearbete. Men frånsett dessa invändningar är det en utmärkt framställning.

I det sista kapitlet behandlar Kristina Fjelkestam temat historia. Avsnittet inleds med en kort genomgång över de mest välkända litteraturhistoriska verken på svensk mark, liksom en redogörelse för litteraturämnets uppkomst och utveckling vid universitetet. Fjelkestam uppehåller sig även vid innebörden av historiografi och historiemedvetande, och vad som kännetecknar kanon och litterärt värde. Det blir en smula summariskt, men blir mera konkret då hon under rubriken praktik visar vad olika historiserande perspektiv kan göra för läsningen av en novell av Balzac. Den andra modellanalysen utgörs av Katarina Frostensons dikt ”Negativ, tindra”. Först redogör Fjelkestam för diktens beståndsdelar – vilka intertexter som finns där och hur dikten anspelar på det välkända styckmordet på Catrine da Costa – och sedan visar hon vad det historiska perspektivet kan göra för förståelsen av dikten.

Det är inte någon lätt uppgift att skriva om historia som tema. Den historiska analysen måste kombineras med andra aspekter för att göras meningsfull, liksom andra angreppssätt har svårt att stå utan

en historisk dimension. Det är alltså ett tema som är svårt att skilja från andra. Detta blir särskilt tydligt när Fjelkestam ska presentera de olika teoretiska riktningar som utmärkt sig för att sätta den historiska aspekten i främsta rummet, bland annat nyhistoricismen och kulturmaterialismen. Historien spelar naturligtvis en stor roll i fler riktningar än så, och här riskerar den tematiska inriktningen att bli mera begränsande än inspirerande.

Det finns teman jag saknar i boken, exempelvis samhälle (och litteratursociologi), men i stort sett tror jag att den kan fungera bra som en introduktion till litteraturvetenskapens vanligaste frågor. Den är dock bäst avpassad till de lägre stadierna i det litteraturvetenskapliga studiet, och bör nog även kompletteras med en lärobok som behandlar begrepp och teorier mera djupgående. I inledningen till boken rekommenderar Carin Franzén den från danska översatta, och likaledes på Studentlitteratur nyss utgivna, antologin *Litteratur. Introduktion till teori och analys*. Kristina Fjelkestam skriver även ett kort förord till denna där hon rekommenderar den som ett komplement till *Grundbok i litteraturvetenskap*.

Den danska antologin har en liknande essäistisk uppläggning som Linköpingsförfattarnas, men är betydligt mer omfattande och inriktad mot centrala litteraturvetenskapliga begrepp som karaktär, handling, berättare, rytm etcetera. Den har emellertid även kapitel kring författare, läsare, historia och bokmediet, det vill säga de flesta av de teman som återfinns i *Grundbok i litteraturvetenskap*. Vid en jämförelse mellan de olika läroböckerna känns det som att den danska boken går mera på djupet och är rikare på perspektiv. Med det menar jag dock inte att *Grundbok i litteraturvetenskap* skulle vara sämre, utan bara att den troligen passar bäst för den student som nyss har börjat läsa litteraturvetenskap.

Anders Öhman

Andrew Hamer, *Njáls saga and its Christian Background. A Study of Narrative Method* (Mediaevalia Groningana New Series, 20). Peeters. Leuven/Paris/Walpole, MA 2014.

William Ian Miller, "Why is your Axe bloody?". *A Reading of Njáls saga*. Oxford University Press. Oxford 2014.

Alois Wolf, *Die Saga von der Njálsbrenna und die Frage nach dem Epos* (Beiträge zur Nordischen Philologie, 53). Francke A. Verlag. Tübingen 2014.

Att *Njáls saga* hör till världslitteraturens stora mätterverk är sedan länge allmänt erkänt och har ofta betygats i översättningar, essäer och litteraturhistoriska översiktsverk världen över. Det kan därför tyckas märkligt att min egen bok om denna saga, *Njáls saga. A Critical Introduction* (1976), inte har följts av någon ny litteraturvetenskaplig studie i bokform förrän helt nyligen. Givetvis betyder inte detta att min tolkning av sagan har uppfattats som slutgiltig. Den, liksom Einar Ólafur Sveinssons och andra äldre tolkningar av samma text, har ifrågasatts på flera punkter i recensioner, tidskriftsartiklar och korta diskussionsinlägg. Alternativa helhets-tolkningar har dock inte framförts i stort format. Först under 2014 har plötsligt inte mindre än tre nya böcker utkommit med särskild inriktning på *Njála* (som sagan vanligen kallas på isländska): en amerikansk, en brittisk och en tysk. Det är dessa verk som här översiktligt ska behandlas.

Innan jag går in på de tre böckerna ska jag i kort-het nämna ett par av de tvisteämnen som engagerat sagaforskarna på senare tid när det gäller *Njála* och andra islänningasagor. Oenigheten gäller för det första det sedan 1800-talet omdiskuterade förhållandet mellan muntlig tradition och skriftligt författarskap. För 50 år sedan dominerade ännu den så kallade bokprosaskolan, som hävdade att islänningasagorna i allt väsentligt var att betrakta som diktverk författade på 1200-talet, men sedan 70-talet har allt fler forskare, så även jag, återvänt till den äldre ståndpunkt som går ut på att texterna till mycket stor del bygger på muntlig tradition. Nya rön vad gäller muntlighetens villkor har dock lett till insikten att själva texterna inte slutgiltigt har utformats under den tid som sagorna skildrar, det vill säga vikingatiden, utan förändrats och omformats från traditionsbärare till traditionsbärare. Dessutom har de – i större eller mindre utsträckning – bearbetats litterärt vid själva nedskrivningen. Vad gäller just *Njála* har man i allmänhet menat – så även jag – att dess författare behandlar traditionen mycket fritt och till stor del omformar den efter eget huvud vid den skrivna textens utarbetande någon gång omkring 1280, sannolikt någonstans på sydöstra Island. Men exakt vad i texten som är nyskapelser och vad som bygger på tradition finns det olika åsikter om.

Ett annat tvisteämne har varit i vilken grad sa-